

**Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Școala Doctorală „Isidor Todoran”**

***CATEHEZA ÎN SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ ȘI
APUSEANĂ DIN SPAȚIUL ROMÂNESC.
STUDIU COMPARATIV***

- Rezumat -

Conducător științific:

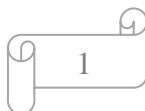
Pr. Prof. Dr. Vasile Gordon

Doctorand:

Pr. Grecu Adrian-Alin

Cluj-Napoca

2019

CUPRINS

Abrevieri.....	8
INTRODUCERE.....	9
CAP. I: NOȚIUNI GENERALE ÎN SFERA CATEHEZEI. REPERE CATEHETICE PATRISTICE.....	15
1.1. Definiție, obiect, scop.....	15
1.2. Etapele și planul redactării catehezei.....	17
1.2.1. Planul catehezei.....	18
1.2.2. Modelul șagunian - reguli „curat dialectice ale formei de a catehiza”.....	19
1.3. Modelul sau metoda ERR.....	20
1.4. Metode activ-participative utilizate în elaborarea și susținerea catehezei.....	21
1.5. Scurtă prezentare istorică asupra catehezei. Clasele de catehumenat.....	22
1.5.1. Etapele de catehumenat.....	26
1.6. Momente reprezentative ale catehezei patristice și post patristice.....	27
1.6.1. Sfântul Chiril al Ierusalimului și <i>Catehezele</i> sale.....	27
1.6.1.1. Cateheze mistagogice.....	35
1.6.1.2. Concluzii.....	37
1.6.2. Repere catehetice la Sfinții Părinți și viziunea lor asupra educației religioase: Sf. Clement Alexandrinul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur și Fericitul Augustin.....	38
1.6.2.1. Sfântul Clement Alexandrinul și opera sa – <i>Pedagogul</i>	40
1.6.2.1.1. Principii didactice la Sfântul Clement Alexandrinul...48	
1.6.2.2. Sfântul Grigorie de Nyssa – <i>Marele cuvânt catehetic</i>	51
1.6.2.3. Sfântul Ioan Gură de Aur	56
1.6.2.3.1. <i>Cateheze maritale</i>	60
1.6.2.3.2. <i>Cele opt cateheze baptismale</i>	67
1.6.2.3.3. <i>Despre slava deșartă și despre creșterea copiilor</i> 73	
1.6.2.3.3.1. Repere catehetice educaționale.....	73
1.6.2.4. Fericitul Augustin.....	78
1.6.2.4.1. <i>De catechizandis rudibus</i>	82
1.6.3. Sfântul Niceta de Remesiana.....	92

1.6.4. Receptarea catehezelor Sfântului Teodor Studitul în spațiul ortodox românesc.....	96
1.6.4.1. Scurtă prezentare a vieții și activității Sfântului Teodor Studitul.....	96
1.6.4.2. Contextul istoric.....	98
1.6.4.3. Viața.....	99
1.6.4.4. Opera.....	104
1.6.4.5. <i>Cuvântări duhovnicești</i>	111
1.6.4.5.1. Cateheze morale.....	111
1.6.4.5.1.1. Folosul spovedaniei și ascultarea desăvârșită de stareț sau duhovnic.....	112
1.6.4.5.1.2. Smerenia întru răbdare.....	115
1.6.4.5.1.3. Postul.....	116
1.6.4.5.1.4. Îngrijirea trupului, hrana și păcatul desfrânării....	119
1.6.4.5.1.5. Despre iubirea de argint și avariție.....	121
1.6.4.5.1.6. Lupta cu duhurile necurate și răbdarea în ispitiri.....	122
1.6.4.5.1.7. Dragostea frățească și păstorirea	124
1.6.4.5.1.8. Despre păzirea poruncilor dumnezeiești.....	125
1.6.4.5.1.9. Plecarea din mănăstire	126
1.6.4.5.1.10. Despre pocăință.....	127
1.6.4.5.1.11. Despre contemplare și meditațiile minții.....	128
1.6.4.5.2. Cateheze dogmatice.....	129
1.6.4.5.3. Cateheze liturgice.....	134
1.6.4.5.3.1. Împlinirea slujbelor din Sfânta Biserică.....	134
1.6.4.5.3.2. Superioritatea vieții monahale de obște.....	134
1.6.4.5.3.3. Dragostea față de participarea la sfintele slujbe și față de sărbătorile bisericești.....	135
1.6.4.5.4. Testamentul Sfântului părintelui nostru și mărturisitorul Teodor Studitul, prin care a orânduit cum să viețuiască monahii în toate obștile.....	138
1.6.4.6. Concluzii.....	139
1.6.5. Receptarea catehezelor Sfântului Simeon Noul Teolog în literatura și viața liturgică românească.....	140

1.6.5.1. Câteva momente din cartea vieții Sfântului Simeon Noul Teolog.....	140
1.6.5.2. Viața Sfântului Simeon Noul Teolog. Contextul istoric, liturgic și monahal	142
1.6.5.3. Opera.....	146
1.6.5.4. Catehezele.....	147
1.6.5.4.1. Plânsul și pocăința.....	148
1.6.5.4.2. Sfânta Taină a Spovedaniei.....	150
1.6.5.4.3. Sfânta Euharistie.....	151
1.6.5.4.4. Însemnătatea Sfintei Scripturi.....	152
1.6.5.4.5. Simeon Evlaviosul – părinte duhovnicesc și model de viațuire.....	153
1.6.5.4.6. Postul.....	154
1.6.5.4.7. Vederea luminii dumnezeiești și extazul mistic.....	155
1.6.5.4.8. Viața monahală de obște.....	157
Concluzii la primul capitol.....	160
CAP. II. CATEHEZA ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ.....	163
2.1. Cateheza astăzi și nevoia de catehizare.....	163
2.2. Educația persoanei întru Hristos – paradigmă soteriologică în Noul Testament.....	166
2.2.1. Nevinovăția copilului ca paradigmă morală și model de neprihănire sufletească în Noul Testament.....	168
2.3. Mijloace de catehizare la nivel parohial.....	169
2.4. Legătura dintre cateheză și pastorală și relația <i>părinte/catehet-ucenic</i>	170
2.5. Educația religioasă prin cateheză, familie și ora de religie.....	174
2.5.1. Educația la poporul ales.....	178
2.6. Principiile educației religioase.....	182
2.7. Cunoașterea lui Dumnezeu – demers al catehezei și al pedagogiei creștine.....	184
2.7.1. Cunoașterea lui Dumnezeu prin aprofundarea conținuturilor catehetice.....	188
2.8. Ora de religie – un act catehetic?.....	189
2.9. Periodizarea catehezei în Biserica Ortodoxă Română din perspectiva literaturii catehetice.....	205

2.9.1. Cateheți și opere catehetice reprezentative în Biserica Ortodoxă Română.....	206
2.10. Programe catehetice în Biserica Ortodoxă Română.....	221
2.10.1. Programul catehetic Hristos împărtășit copiilor.....	221
2.10.1.1. Caracteristicile Ghidurilor catehetice pentru copii...222	
2.10.2. Proiectul catehetic Alege școala!.....	225
2.10.3. The Way sau Calea mântuirii.....	226
2.11. Complementaritatea Biserică/Școală în procesul catehizării.....	228
2.11.1. Elemente de pedagogie în ajutorul catehezei.....	233
2.11.2. Elemente de psihologie religioasă educațională în școala catehetică.....	235
2.11.2.1. Metode ale psihologiei educaționale creștine utile procesului de catehizare.....	243
2.11.2.1.1. Metode psihologice de învățare.....	243
2.12. Nervozitatea – obstacol al catehezei și educației școlare religioase.....	244
2.13. Implicații catehetice ale școlii duminicale.....	247
2.14. Direcții catehetice specifice adolescenților.....	249
2.15. Așteptări morale și distincții privind persoana catehetului și cea a profesorului de religie.....	259
CAP. III. CATEHEZA ÎN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ DIN ROMÂNIA.....	264
3.1. Contextul istorico-religios al Ecclesiei Catolice românești.....	265
3.2. Repere cronologice ale tradiției catehetice în Biserica Romano-Catolică din România.....	271
3.2.1. Începuturile organizării episcopale (catolice).....	271
3.2.2. Misionari catolici și scrierile lor catehetice.....	272
3.2.3. Etapele catehezei romano-catolice în sec. al XX-lea.....	278
3.2.4. Etape istorice ale catehezei catolice	279
3.3. Cateheza în Biserica Romano-Catolică în actualitate.....	280
3.3.1. O inițiere în cateheza catolică.....	280
3.3.2. Contextul actual.....	281
3.3.3. Natura și importanța catehezei.....	284
3.3.4. Idealul educațional al catehezei.....	286
3.3.5. Principiile de bază ale catehezei catolice.....	288
3.4. Obiectivele catehezei în Biserica Romano-Catolică.....	290

3.4.1. Obiective catehetice comune sau generale ale grupelor de vârste.....	291
3.4.2. Obiective pe grupe de vârste.....	291
3.4.2.1. Copiii	292
3.4.2.1.1. Program catehetic special pentru copiii înscriși la sfintele sacramente.....	294
3.4.2.2. Adolescenții.....	294
3.4.2.3. Tinerii.....	296
3.4.2.4. Adulții	297
3.4.2.4.1. Catehizarea în funcție de profesie.....	299
3.4.2.5. Bătrânii.....	300
3.5. Metode și mijloace educaționale în cateheză.....	300
3.6. Vocația catehetului în Magisteriul Bisericii.....	302
3.7. Directive, documente și regulamente oficiale existente pe site-ul Vaticanului privind cateheza actuală.....	304
3.7.1. <i>Cateheze pregătitoare pentru a VI-a întâlnire mondială a familiilor – Mexic 2009</i>	306
3.7.2. Consiliul Pontifical pentru dialogul interreligios.....	307
3.7.3. Exortăția apostolică <i>Evangelii gaudium</i>	307
3.7.4. Exortăția <i>Catechesi tradendae (Transmiterea catehezei)</i>	309
3.7.4.1. Teme catehetice în Exortăția Apostolică <i>Catechesi tradendae</i>	310
3.7.5. Sinodul episcopilor asupra Evanghelizării din anul 1974.....	314
3.7.6. Exortăția apostolică <i>Evangelii nuntiandi (Proclamarea Evangheliei)</i>	314
3.7.7. Enciclica <i>Redemptoris missio</i>	315
3.7.8. Documentul <i>Dialog și vestire</i>	316
3.7.9. Enciclica <i>Ad Gentes</i>	317
3.7.10. Enciclica <i>Humanae vitae</i>	317
3.7.11. <i>Declarația despre educația creștină Gravissimum educationis</i>	318
3.8. Cateheza parohială.....	319
3.8.1. Câteva exemple de activitate catehetică în parohie.....	321
3.9. Școala Catolică.....	325
3.9.1. Oficiul pentru cateheză.....	332
3.10. Strategii catehetice în Biserica Romano-Catolică din România.....	332

3.10.1. Strategii catehetice ale <i>Sinodului Diecezan</i> de la Iași desfășurat între anii 2001-2004.....	332
3.10.2. Congregația Saleziană.....	335
3.10.3. Acțiunea Catolică în România și eforturile sale de catehizare.....	336
3.10.4. Scoutismul.....	338
3.10.5. Strategia catehetică Youcat.....	339
3.11. Câteva referințe bibliografice catehetice contemporane.....	341
În loc de concluzii: cateheza în Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică din România. Scurtă evaluare comparativă.....	343
Anexă - periodizarea catehezei în B.O.R. din perspectiva literaturii catehetice.....	350
Bibliografie.....	365

Cuvinte cheie: cateheză, catehumenat, catehetică, proiecte catehetice, catehumen, catehet, neofit, kerygmă, clase de catehumenat, ideal educațional religios, școli catehetice, catehism, pedagogie creștină, raționalism pedagogic, învățământ religios, ora de religie, școala Duminicală.

Rezumat

Credința vine prin auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Hristos (Rm. 10, 17). Acest verset poate fi catalogat, prin excelență, un fundament „ontologic” al catehezei. În această idee, ne exprimăm convingerea că nu există creștin care să nu urmeze acest traseu al devenirii sale în Hristos. Chiar dacă, așa cum spunea Eliade, omul este religios prin firea lui – *homo religiosus*, această fină religiozitate va trebui călăuzită pentru a produce roadele mântuirii. Or, tocmai în aceasta se împlinește rolul catehezei – în modelarea fină a acestei religiozități, în care credința trebuie să se „coacă”, în acel traseu – de la stadiul începător al copilului către starea bărbatului desăvârșit, „la măsura vârstei deplinătății lui Hristos”, după cum spune Sfântul Apostol Pavel, în Epistola sa către Efeseni, cap. 4, vers. 13. Așa cum vom vedea, acest itinerariu al maturizării credinței este structurat în trei etape, și anume *kerygma*, *cateheza* și *omilia*, respectiv – prima vestire sau *auzire* adresată oamenilor despre Hristos, apoi fundamentarea acestei credințe prin acțiunea catehezei (spre botezul creștin) și, în fine, aprofundarea subtilităților de credință prin cateheza permanentă și omilie sau predică. În ce ne privește, ca slujitori (clerici) ai Domnului, una din marile noastre responsabilități o reprezintă, alături de cea sacramentală, desigur, *datoria de a învăța pe oameni voia și cuvântul Domnului*, îndatorire sacră, instituită de Însuși Mântuitorul prin cuvintele de la Mt. 28, 19-20 – „mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”. Astfel, gravitatea acestei responsabilități învățătorești a reprezentat un element de **motivație personală** în alegerea acestei teme, încă din băncile Facultății de Teologie, când preoția noastră „virtuală” (deși eram simpli studenți), ne „răsuna în cap” și aveam, deodată, o determinare în plus în cuvântul părintelui Vintilescu – de a nu da bir cu fugiții din preoție, ca părăsire a lui Hristos, care păcat, spunea el, ar fi mai mare decât nevrednicia personală invocată într-un asemenea context (piatra „de moară” o reprezintă, pentru cunoscători, *Tratatul despre Preoție* al Sfântului Ioan Gură de Aur). După hirotonire, tema slujirii învățătorești a devenit și mai „serioasă”, în toată puterea acestui cuvânt, amintindu-ne iarăși de cuvântul aceluiași Apostol Pavel, care îndemna pe Timotei – *ia aminte la tine însuși și la învățătură; stăruie în acestea, căci, făcând aceasta, și pe tine te vei mântui și pe cei care te ascultă* (I Tim. 4, 16; cf. și Iac. 5, 20).

O a doua motivație în alegerea temei a reprezentat-o modelul catehetic al catolicilor, și ne referim aici la structura sau forma exterioară a conținutului, la metodele și mijloacele

aplicate de aceștia, care ne-au stârnit curiozitatea și interesul real de a afla ce fac ei bine (în afară de rătăcirile doctrinare), și nu facem noi, ca să *dobândim pe fratele*, cum zice Patericul. În această perspectivă, n-am pregetat a ne orienta către tratarea unui asemenea subiect, al căutării și propovăduirii Adevărului prin acțiunea catehezei. Factorii „propulsatori” nu se reduc la atât. Am socotit de bun augur trasarea și reliefaarea unor strategii și elemente privind modul de organizare și desfășurare a catehezei în spațiul catolic românesc, dacă și în ce măsură ne pot fi acestea de folos, cu atât mai mult cu cât există o deosebire de viziune și cercetare sistematică a Răsăritului față de Occident. Iar catolic este un definitoriu al spațiului occidental. Dacă în Răsărit, încadrându-ne și noi, românii, accentul din sfera slujirii învățătoarești s-a manifestat în cercetarea teologică în domeniul omiliei, dimpotrivă, occidentalii au insistat îndeosebi asupra catehezei și a rolului pe care aceasta îl exclamă în ajutorul mântuirii credincioșilor. Dar, au venit și peste noi, ortodocșii, vremuri noi, *în care nu mai merge cu Ceaslovul și cu Molitfelnicul*, după cum spunea vrednicul de pomenire mitropolit Antonie Plămădeală. Odinioară, în timpul Sfântului Ioan Gură de Aur, lumea știa teologie (ne referim la Bizanț) pe care o cuvânta chiar și la piață. Au apus, însă, acele vremuri... Iar dacă atunci erau doar câteva erezii, acum, acestea au umplut pământul, ajungându-se la uimitoarea cifră a sectelor și denomiuațiunilor, de câteva mii – un motiv în plus pentru a ne griji și a întări lucrarea de însușire a credinței poporului creștin și ortodox. Totuși, a fi creștin nu înseamnă a te numi creștin, ci a face faptele creștinului. Or, dacă privim la unele date statistice, ale ortodocșilor noștri de 86,7%, acestea nu se împacă mai deloc cu noțiunea de a fi un bun creștin, prin faptă.

În urmă cu cinci ani, un sondaj religios arăta cifra alarmantă a prezenței poporului în Biserică în zilele de sărbătoare; Duminica și sărbătoarea în jur de 10% iar de marile sărbători – Sf. Paști și de Crăciun, abia de 30%. Și cum să ne gândim că avem o societate creștină când dintr-o sută de oameni, doar zece vin la Biserică? Când am ajuns pe primul loc din Europa la numărul de pruncucideri? Roadele de creștini nu prea se văd. Iar dacă medităm adânc la un adevăr exprimat de un părinte contemporan nouă, cum că „suntem vinovați de faptul că aproapele e vinovat”, atunci ar trebui să ne întrebăm de noi..., încercând a ne oferi un răspuns și cu ajutorul catehezei.

Într-o mare măsură, toate se pot reduce la puterea de manifestare a iubirii, pentru care omul a fost creat, iubire față de Dumnezeu și de aproapele, după cuvintele Sfântului Apostol Ioan (*I In. 4, 7-8*). Dar, această iubire va trebui să fie corect înțeleasă, atât între creștinii noștri ortodocși, cât și în raporturile care privesc discuțiile cu celelalte confesiuni creștine și desigur,

sectele, în a căror cale, Ortodoxia va rămâne o stăvilă tare, o stâncă a mărturiei despre Adevăr în care Însuși Adevărul se experiază, inclusiv prin „acțiunea luminată” a catehezei.

Aria cercetării lucrării de față o constituie, după cum putem intui, *activitatea din domeniul teologiei catehetice, respectiv al catehezei*, din cadrul Bisericii Ortodoxe și din Biserica Romano-Catolică din România, cu implicațiile de rigoare în domeniul educației religioase ale științelor adiacente, precum psihologia, sociologia și pedagogia creștină.

Noutatea și propulsarea domeniului catehetic ortodox se poate înțelege prin/din realizarea comparației sau a paralelismului privind *strategiile, proiectele, temele și metodele activităților catehetice catolice* cu cele existente în Biserica Ortodoxă Română și evidențierea, ca atare, a ceea ce poate fi util teologiei academice și practice Ortodoxe în România.

Limitele cercetării acestei teze de doctorat comportă două direcții: limitarea priceperii sau a cunoașterii personale, datorită căreia demersul nostru se rezumă la un mic pas în cercetarea domeniului teologiei catehetice, iar în al doilea rând, domeniul de convergență între cele două Biserici, pe această temă a catehezei, are limitele sale, cauzate, mai cu seamă, de lipsa de interes a altor persoane în a interfera cu tot ceea ce poartă pecetea catolică. De asemenea, se poate vorbi de o limitare reală cauzată de deosebirile doctrinare, din perspectiva premizei – *conținutul reprezintă metoda*. Așa cum intuim, interferențele confesionale vor reprezenta mereu sensibilități puternice, cu atât mai mult în cazul nostru, avându-se în vedere evenimentul nefericit al *Uniației de la 1700* în care mulți români ortodocși au avut de suferit, din pricina catolicilor (îndeosebi a celor cu putere decizională) – ca exemplu, aproximativ 140 de lăcașuri de cult ortodoxe au fost distruse de generalul austriac Bukov. Drept urmare, actul „uniației” a fost numit de George Barițiu „tragedia cea mare românească” – o reală limitare.

Stadiul cercetării actuale reflectă un nivel relativ scăzut al interesului pe această temă, cu toate că există o tradiție de secole în România a catolicismului. Cauzele sunt multiple, iar pe câteva le-am amintit, deja, mai sus. În general, cercetările au un caracter informativ și sporadic, subiectul nefiind unul de interes decât din perspectiva profesorilor universitari sau a celor din școlile vocaționale și mai puțin la nivelul studenților. Preocupările principale în domeniu se referă la – proiecte catehetice, analize istorice, școala catolică, raționalism pedagogic, învățământ religios, catehumenat.

Obiectivele tezei au în vedere identificarea elementelor catehetice catolice care pot fi împrumutate și folosite în cateheza din Biserica Ortodoxă Română (metode, strategii și programe), precum și reliefarea necesității și importanței catehezei în Ortodoxia Românească în contextul actual, cu exemple catehetice patristice aferente și având în ajutor cunoștințele

noi ale științelor laice adiacente, respectiv pedagogia, psihologia, științele comunicării și sociologia, cu metodele și principiile lor de sistematizare și eficientizare a conținuturilor.

Planul lucrării

Din punct de vedere tehnic, teza de doctorat este alcătuită dintr-un total de 385 de pagini, în cuprinsul cărora regăsim 999 note de subsol, extrase din cele aproape 300 de repere bibliografice (mai exact 293), care nu sunt doar „istorice”, ci și aduse la zi, atât din spațiul ortodox cât și din cel romano-catolic din România. De asemenea, lucrarea este structurată în 3 mari capitole, încadrate de *Introducere*, *Concluzii*, *Anexe* și *Bibliografie*.

La nivel structural, **primul capitol** al lucrării începe prin prezentarea câtorva noțiuni de bază privind cateheza și denumirile din jurul ei. Am socotit de bun augur reliefaarea acestora întrucât termenii nu sunt atât de familiari în afara spațiului teologic, și în atare context, explicațiile nu pot să fie decât binevenite. Mai departe, conținutul de bază al primului capitol se constituie din prezentarea unor opere – modele de cateheză, elaborate de acei mari Sfinți Părinți ai *epocii de aur* a Bisericii Creștine, respectiv Clement Alexandrinul († 214-215), Chiril al Ierusalimului († 386), Grigorie de Nyssa († 394), Ioan Gură de Aur († 407), Fericitul Augustin († 430) și Niceta de Remesiana († 414), precum și de către Sfântul Teodor Studitul (826)† și Sfântul Simeon Noul Teolog (†1022), care părinți nu doar că și-au pus în slujba Domnului vasta pricepere, ci au și reușit să imprime direcții educaționale creștine în timpurile și în locurile în care au trăit. Prețioasele lor expertize catehetice și pedagogico-educaționale nu vor putea decât să ne încânte și să ne determine să le urmăm îndemnul și metodele inspirate de sus, atât la nivel informal, cât mai ales formativ-educativ, al educării noastre interioare în Hristos.

Capitolul al doilea ne aduce în prezent și încearcă să ofere o interpretare și o descriere a ceea ce înseamnă cateheza în Biserica Ortodoxă Română în actualitate. Cunoaștem cu toții, că după începerea Mileniului al III-lea, s-a încercat și se încearcă o revitalizare a activităților catehetice din interiorul Bisericii Ortodoxe Române, care rămăsese puțin tributară acestui domeniu, lăsat în umbră de preocupările omiletice și predicatoriale. Factorii declanșatori ai acestui fenomen sunt mai mulți, dar cu siguranță sunt legați, în primul rând, de viziunile „noi” ale profesorilor de teologie responsabili cu activitățile catehetice, care au înțeles potențialul uriaș de revitalizare duhovnicească pe care îl poate oferi cateheza în contextul actual, context dirijat întrucâtva de noile provocări ale societății de azi.

Într-o anumită măsură, din punctul de vedere al organizării conținuturilor, capitolul al doilea reprezintă o imagine oglindă pentru cel de-al treilea capitol, deoarece preocupările catehetice ale Bisericii Catolice ținesc aceleași obiective ca și cele pe care noi, ortodocșii, le avem în vedere prin acțiunea catehezei, în special în privința obiectivelor îndepărtate – cum este cel al deprinderilor la viața liturgică, sau cum este obiectivul suprem, ce se definește prin *devenirea omului din cel vechi în cel nou*, hristofor și purtător al Duhului Sfânt, care să fie pregătit pentru eternitatea alături de Dumnezeu.

Într-o prezentare sumară – în prima parte a acestui al doilea capitol vom vorbi despre nevoia de catehizare și, implicit, despre importanța catehezei ca educatoare a sufletului întru Hristos – lait motiv în Noul Testament, dar și ca lucrare care se dezvoltă în acel „cadrul sacru” întreit al *familiei, Bisericii și școlii*, cu ramificațiile de rigoare – modelul familial și preocuparea pentru educația religioasă a copilului – principiul ecleziocentric și aprofundarea cunoșterii lui Dumnezeu prin cateheză – respectiv însemnătatea orei de religie și aportul științelor psihologiei, sociologiei și pedagogiei școlare. Mai departe, vom realiza un scurt istoric al activităților catehetice din cadrul Ortodoxiei românești, cu prezentarea celor mai semnificative personalități și scrieri din domeniul catehetic, după care vom purcede la indicarea câtorva proiecte catehetice precum și a complementarității relațiilor dintre Biserică și Școală în procesul educației religioase, prin cateheză și ora de religie. În partea finală a capitolului al doilea vom dezvolta câteva aspecte care țin de intersectarea fructuoasă a catehezei (catehetei) cu științele psihologiei și pedagogiei, ale căror metode de lucru sunt de un real folos catehezei, fiind nevoie de inculturarea lor. În penultimul subcapitol am întreprins o analiză privind catehizarea adolescenților, iar în ultimul (subcap. 15) am prezentat câteva așteptări morale și deosebiri privind persoana catehetului și cea a profesorului de religie.

La rândul său, **capitolul al treilea** este dedicat în totalitate catehezei din Biserica Romano-Catolică din România și este structurat în unsprezece subcapitole. În prima parte vom trece în revistă câteva elemente istorice ale tradiției catehetice romano catolice în spațiul românesc, mai cu seamă în regiunea Moldovei. Totodată, vom identifica unele scrieri sau opere catolice cu vechime foarte mare de „la noi”, ceea ce ne demonstrează fără tăgadă prezența Bisericii Catolice pe aceste meleaguri. De asemenea, nu vom trece mai departe fără să evocăm și o serie de personalități marcante, ostenitori și misionari, trimiși ai Sfântului Scaun, care au propovăduit pe Hristos Domnul, *după învățătura Romei*.

Pe de altă parte, nu se poate vorbi despre misiunea și tradiția catehetică din Biserica Romano Catolică din România fără a contextualiza, fără a încadra temporal și istoric prezența acestei Biserici în spațiul românesc. În această idee, reafirmăm ceea ce ne spune istoria, și

anume faptul că începuturile creștinismului „de tip occidental” de pe teritoriul *carpato-danubiano-pontic* devin mai evidente, cum era și firesc, după „zisa *marea schismă*” din anul 1054. În plus, și foarte probabil, au existat și la noi creștini care, cel puțin din punctul de vedere al rădăcinilor spiței neamului, erau mai apropiați de Roma, ceea ce i-a determinat, în mod firesc, să păstreze pe mai departe și deosebirile religioase – în special cele liturgice și dogmatice dintre Bizanț și Apus, care începuseră să se contureze încă din secolul al VI-lea.

Mai departe, vom trece de la registrul istoric în actualitatea concretului misionar – locul „de drept” al catehezei, scoțând în evidență idealul ei educațional și obiectivele pe care ea (cateheza) le are în vedere (subcap. 3-7). Deopotrivă, nu am dori să trecem cu vederea o altă componentă importantă a misiunii catolice, reprezentată de domeniul virtual al internetului, cu ajutorul căruia Vaticanul își dezvoltă și susține o parte a lucrării sale de misiune și cateheză la nivel global. Am purces astfel, la o analiză a unor documente, directive și regulamente cu caracter catehetic care se găsesc postate pe site-ul Vaticanului (subcap. 7). Trebuie spus că acest site (*Vatican.va*) este unul foarte bine pus la punct și foarte complex în același timp, cu editare în mai multe limbi străine, inclusiv chineză și arabă. De asemenea, site-ul acoperă toate domeniile de teologie și descrie în detaliu activitatea papilor, începând de la Conciliul II Vatican și până la activitatea cotidiană a actualului „Sfânt Părinte” – Papa Francisc (Jorge Mario Bergoglio, născut la Buenos Aires în anul 1936). Totodată, vom regăsi aici informații despre Magisteriul Bisericii, despre comisiile pontificale, pe domenii de teologie, componentă, tematici, lucrări analizate sau redactate și așa mai departe.

În ultima parte a lucrării, ne vom îndrepta atenția asupra unor elemente catolice practice ale catehezei parohiale, cu evidențierea unor proiecte, strategii și programe catehetice utilizate de „frații” catolici, care, în mod cert, pot fi împrumutate și de către noi, cateheții ortodocși. La mijloc, între parohie și strategie, se află liantul pentru „sistematizarea din teren”, respectiv școala catolică, ce nu putea lipsi din ecuație, ea constituind un element foarte important și absolut necesar în misiunea de catehizare. Existența școlilor (catolice și ortodoxe) „în pridvorul bisericilor și vatra mănăstirească” devine reprezentativă atât din punct de vedere doctrinar-pastoral, cât și din perspectiva referirii la istoricitatea Bisericii, pentru motivul că școlile conferă o bază mai temeinică sau mai credibilă a datelor istorice (ca izvor a acestor date), iar în al doilea rând – pentru că școlile au fost și sunt sisteme de referință în timp și exprimă, în plus, legătura „de veacuri” dintre Școală și Biserică și a amândurora cu Statul. De aceea, în spațiul românesc, până la reforma lui Cuza, atunci când ne vom referi la școală, de fiecare dată, aceasta va fi legată implicit și de Biserică; de aici o frumoasă și strânsă legătură între *cateheză – Biserică – școală*.

Înainte de a încheia cuvântul de început, deși, poate n-ar fi aici locul potrivit pentru o asemenea remarcă, dorim, totuși, să aducem mulțumiri din inimă Părintelui Profesor coordonator Vasile Gordon, pentru ajutorul și îndrumarea părintească și didactică de pe parcursul acestor ani de studii, respectiv din anul 2005, de când eram la București, până în prezent – părinte profesor pe care l-am simțit alături, de multe ori, ca pe un tată. Îi mulțumim pentru blândețea și răbdarea sa (prin care am rămas fidel teologiei practice și cursurilor sale), pentru rugăciunile sale, pentru sfatul bun dat la nevoie și rugăm pe Domnul să-l țină sănătos.

Nutrim speranța ca această lucrare să fie de folos cititorului, dacă nu atât în profunzimea sfințeniei credinței, măcar în privința metodelor, care metode (unele) chiar dacă sunt preluate de la „frații” catolici, nu înseamnă că nu sunt utile și pentru noi, cateheții ortodocși de mâine. Ancorarea noastră mai bună în dogmele ortodoxe, va rămâne și mai ortodoxă după întrebuițarea unei bune strategii catehetice, fie și catolice, cum este cazul nostru.

În loc de concluzii: cateheza în Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică din România. Scurtă evaluare comparativă

În lucrarea de față am încercat să realizăm o analiză succintă a ceea ce reprezintă cateheza la ora actuală în Biserica Ortodoxă Română precum și în Biserica Romano-Catolică din România, având în ajutorul nostru un dublu sistem de referință - pe de o parte, învățătura sacră a Ortodoxiei și psiho-pedagogia laică, iar pe de alta, lucrarea evanghelizatoare prin cateheză a „confraților” romano-catolici. Așa cum exclamam la un moment dat, fără un fundament catehetic, se cam năruie morala și duhovnicia, se pierde izvorul „auzirii” lui Hristos. Este foarte greu sau chiar imposibil, ca simplu creștin, să ajungi la o ținută morală înaltă, trăind în societate – mai ales, dar neavând în minte măcar cele mai simple învățături creștinești. Pentru că n-ai după ce te călăuzi; de nu vei ști cum se numește calea, cum vei afla-o ca să mergi pe ea?

Trăsăturile și caracteristicile catehezei catolice precum și ale diverselor documente, programe catehetice – analizate în prezenta lucrare, sunt o descriere dar și o mărturie în același timp despre viziunea și modalitățile cu care Biserica Romano-Catolică înțelege să-și ducă la împlinire misiunea primită de la Hristos Mântuitorul, aceea de a învăța pe credincioșii

săi despre *Cine* și *cum* este Dumnezeu; despre „ce este Adevărul” și care este poziția omului în fața misterului divin, ca ființă personală în condiția existențială pământească.

Lăsând la o parte scrupulozitățile și animozitățile dogmatice dintre cele două Biserici „surori”¹, este limpede că vestirea Mântuitorului Hristos ar fi fost mai săracă în lume fără catolicitatea Vaticanului. De aceea, considerăm că este corect, frumos și înțelept să nu facem abstracție de lucrurile bune care se pot „întâmpla” chiar și acolo unde nu toate sunt bune, frumoase și înțelepte, din pricina slăbiciunii omenești. Principiul *albinei Sfântului Vasile* este cât se poate de elocvent și mereu valabil. De altfel, acesta este contextul real și obiectiv ce caracterizează înseși relațiile dintre Ortodoxie și Catolicism. Cu toate că noi (ortodocșii) am rămas mult mai fideli Părinților, duhului filocalic și paterical, aceasta nu înseamnă nicidecum închistare în autosuficiență și lipsă de dialog, chiar ecumenic. Problema este însă a **sincerității acestui dialog**, din păcate cu multe exemple negative. Partea frumoasă, comună, a acestui dialog religios se constituie mai ales la nivel de metodă, aspect în afara dogmelor și paradoxal, punte de legătură în același timp. De altfel, acesta este și cazul legăturilor dintre catehezele ortodoxe și cele catolice, în care aceste legături sunt fondate pe metodă, proiecte și strategii, iar nu pe conținut.

Deși nu pot avea pretenții de model sau regulă cu succes deplin, metodele și strategiile catehetice din Biserica Romano-Catolică pot fi preluate și implementate în spațiul ortodox, ca alternativă la ceea ce ne lipsește nouă, dar ar fi trebuit să existe de demult.

În România, prezența la biserică în zilele noastre este destul de mică în anumite zone ale țării, atât la catolici cât și la ortodocși, dar superioară Occidentului Catolic. Totuși, chiar și în situația dată, „mișcarea și suflul” impregnate credincioșilor adulți, tinerilor și copiilor catolici prin zelul misionar și catehetic nu rămân zadarnice, fără ecou. Se constată astfel o mai deasă călcare a pragului locașului de cult care, în lipsa acestor strădanii catehetice, s-ar dovedi mai precară decât este în prezent.

Pe de altă parte, există opinii ale unor părinți ortodocși care insistă asupra metodei de cateheză ca una ce trebuie exprimată prin exemplul practic, după modelul patericului, și care nu are prea multă consonanță cu metodele clasice, catehetice, didactico-pedagogice de tip occidental, considerate prea scolastice sau abstracte. Probabil că și aici este un adevăr, dar nu complet. Datoria de a învăța se cere făcută fie prin faptă, fie prin cuvânt, chiar dacă acesta din urmă, adeseori „mai zboară”. Iar după principiul rugăciunii, unde nu este cantitate, nu ai de unde să ajungi la calitate.

---

¹ Cineva spunea un lucru intrigant – „cum pot fi numite Bisericile Ortodoxă și Catolică drept „surori”, numai dacă ne gândim la uniație și la distrugerile de biserici și mănăstiri ale lui Bukov”?!“

După părerea noastră, Ecclesia Catolică este caracterizată de o superficialitate la nivel de percepție dogmatică și liturgică, deoarece s-a părăsit logica profundă și duhovnicească a Părinților Bisericii. Ascetica și mistica n-au mai fost ancorate în viziunea patristică autentică, punct din care se alunecă ușor către o adaptare a religiei înspre om și nu invers, cum ar fi corect. De aceea, actul catehetic și cateheza în sine nu pot să îndrepteze fondul acesta de conținut, oricât s-ar strădui.

Există și situații în care însăși metoda catehetică nu strălucește. Dăm ca exemplu separarea excesivă a grupurilor la savârșirea Sf. Liturghii – atunci când se slujește Sf. Liturghie numai pentru medici, în parohie; lucrul acesta nu „cade” prea firesc, poate fi perceput ca discriminator și, desigur, va atrage dezaprobarea celorlalți credincioși. Or, Împărăția lui Dumnezeu nu are un loc special numai cu medici...

Pe temeiul acomodării la modernitate sau a evoluției timpurilor, catolicii s-au îndepărtat de liturgica tradițională ortodoxă, pe care au considerat-o depășită, în mod eronat, trecând la diminuarea sau scoaterea unor rugăciuni particulare și obștești, a celor șapte laude ș.a.m.d., aspectul constituind un efect vizibil al depărtării de învățătura și tradiția autentică a Sf. Părinți precum și a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice. În acest sens, semnalăm concludiv, încă o dată, că succesul pastoral mai mare sau mai puțin se datorează atât metodelor întrebuințate „la timpul și locul potrivit” cât și conținutului teologic al catehezei, conținut de ordin dogmatic, liturgic, biblic, patristic, moral, ș.a.m.d., care se cere a fi, în acest caz, cât mai fidel, autentic și curat (în dreapta credință). Din această perspectivă, ceea ce va rămâne bun ca exemplu de urmat pentru noi ortodocșii, de la ei, este zelul misionar înfăptuit prin intermediul catehezei precum și metodele, strategiile și proiectele catehetice viabile în parohie.

Din punct de vedere ortodox, demersul spiritual al persoanei aflate în căutarea lui Dumnezeu se realizează în trepte, după cuvântul Sf. Apostol Pavel. Mai întâi este necesară deschiderea ușilor inimii în fața misterului divin – adică **kerygma**, urmează încorporarea în Biserica cea *una, sfântă și apostolească (apostolică)* – **momentul elementar al catehezei** și mai apoi, revărsarea *de sus* a harului dumnezeiesc în viața noastră prin lucrările sfinte ale Bisericii (Sf. Liturghie, Sfintele Taine, ierurgii, practici de rugăciune, cele Șapte Laude etc.) – această lucrare din urmă fiind susținută la nivel fundamental și prin **cateheza permanentă (aprofundată) și omilie**, ca tărie și ajutor (la nivel de metodă, teoretizare și chiar praxis) spre desăvârșirea puterilor morale existente în noi. Cu toate că această parte ultimă a desăvârșirii personale reprezintă o lucrare duhovnicească ce ține mai mult de latura interioară, ea se va răsfrânge, în același timp, și în acțiunile exterioare ale noastre. În această conjunctură, vom ajunge, în mod inevitabil, să fim puși în fața lumii pentru a ne exterioriza crezul nostru, pentru

a da mărturie despre Hristos și pentru a-L recunoaște pe El drept Creator și Proniator al nostru și al lumii, moment în care vom deveni noi înșine o cateheză vie, întrupată. Lumina, câtuși de mică, va lumina tuturor celor din jurul ei. Și, în această idee, Biserica ne cheamă să fim prezenți, prin slujirea noastră, în spațiul sacru al *apostolatului laic* sau *clerical*. Cateheza (permanentă) nu va face decât să ne călăuzească pașii, să ne lumineze calea în acest apostolat.

Alte aspecte pozitive de valorificat ale catehezei catolice din punct de vedere ortodox:

- redactarea mai *multor ediții de Catehism*, în diferite forme, care mai de care mai complet sau atrăgător; a se vedea ediția **Youcat** de la Iași din 2012, restructurat special pentru tineri. Pe lângă folosul mai mult sau mai puțin real, se crează un impact psihologic de obișnuiță (pozitiv) cu noțiunile catehetice, respectiv nevoia de cateheză;
- evidențierea *dimensiunii ecumenice* – caracterul global pe care îl are Scaunul Romei determină preocupări catehetice susținute, prin contactul cu păgâni sau atei; noi (ortodocșii), cel puțin înainte de intrarea în Uniunea Europeană, ne-am rezumat doar nivelul local, unde, de bine de rău, mai toți erau botezați; ne-au lipsit, astfel, destul de mult, atât cateheza de inițiere cât și cea permanentă, întru devenire; vina ne aparține tuturor, și preoți și episcopi;
- *multiculturalitatea* – este legată de punctul anterior și presupune adaptarea mesajului catehezei la diversitatea culturilor, de unde și nevoia de înculturare sau încreștinare a acestora. În plan catehetic, multiculturalitatea reprezintă, în general, un factor pozitiv-generator de atenție susținută;
- *inculturarea conținuturilor, metodelor și mijloacelor științelor adiacente* catehezei, respectiv psihologia, pedagogia, sociologia maselor, științele comunicării; aceasta se regăsește și la ortodocși;
- *caracterul imperios al catehezei*, nu doar opțional, ca la ortodocși; această obligativitate a fost relativ „favorizată” și de programul mai lejer, în comparație cu noi – liturghia ține 1 oră, fără a mai săvârși alte slujbe. Din punctul de vedere al captării atenției se află în avantaj psihologic, dar în eroare din perspectiva părăsirii slujbelor (liturgic și sacramental). La o adică, după cum spune morala creștină, nimeni nu are dreptul să pornească

de la premiza că poate săvârși un rău „mic”, ca de pe urma lui să spună că va săvârși un bine; în cazul de față, să lași/scurtezi slujba pentru a face cateheză, deoarece aceasta nu poate înlocui cultul;

- *explicarea și aducerea în actualitate a unor termeni și noțiuni mai vechi, rămase foarte „normale și valabile” și astăzi (ex: kerygmă, catehumenat, baptisteriu, neofit, etc.);*
- *ancorarea fermă a catehezei în Tradiția Bisericii Catolice, conform Magisteriului, enciclicelor, etc;*
- *acordarea unei atenții sporite în privința provocărilor actuale ale societății;*
- *alcătuirea de cateheze pentru și prin intermediul muzicii bisericești;*
- *insistența asupra programelor catehetice pentru adulți și tineri, ș.a.*

Neajunsuri ale catehezei catolice prezentate din punct de vedere ortodox:

- Până la vârsta de 7 ani, *cateheza înlocuiește împărtășania*, ceea ce este un lucru foarte grav, din punct de vedere pastoral cât și al folosului sufletesc; dar, accentuarea caracterului solemn al *primei împărtășanii* reprezintă o **cheie fundamentală** în oferirea răspunsului la întrebarea de ce noi, ortodocșii am „slăbit” activitățile catehetice, (pentru o perioadă) în detrimentul omiliei și al predicii iar catolicii nu? De ce afirmăm acest lucru? Pentru faptul că preoții catolici sunt nevoiți sau obligați să realizeze **cateheza pentru împărtășania solemnă** sau *prima împărtășanie*. În acest mod, s-a ținut vie această practică (a catehezei), dintr-o nevoie liturgică și sacramentală cu caracter obligatoriu: cine nu participă la catehezele acestea pregătitoare nu se poate împărtăși nici mirui. Și, în mod evident, pe lângă copiii, se vor fi folosit și adulții, fie și numai „în treacăt”. Pe când noi, ortodocșii, nu am avut un astfel de motiv, căzând într-un soi de indiferență, fie pe fondul că toți credincioșii erau deja botezați, fie din comoditatea argumentată sau nu a opresaliilor comuniste;
- Cateheza ortodoxă *analizează mai profund „posibilitățile” teologiei* (filocalic și patristic), aspect contrar atitudinii (generale) de relaxare a catolicilor, care încearcă să compeseze conținutul prin elemente suplimentare de pedagogie, psihologie, științe ale comunicării sau de sociologie a maselor care să atragă. Aceste științe auxiliare sunt bune și

utile pentru fiecare orator, dar cu condiția de a nu înlocui cu ele un conținut mai slab. Diferența aceasta, însă, o percepem noi, la un nivel „oarecum” academic, după un parcurs mai lung în subiect. Pentru credinciosul de rând, aceste inserții ar putea să nu fie prea mult, sau deloc, sesizabile, neexistând nici termenii/itemii potriviți de comparație și nici sistemele de referință viabile, corespunzătoare;

- *Lipsa cunoașterii nemijlocite* – din punct de vedere dogmatic, dacă harul divin este creat, după cum susține dogma catolică, atunci, cunoașterea lui Dumnezeu nu poate fi decât mijlocită, deoarece este legată de ceea ce este creat, adică mijlocit. Dogma energiilor dumnezeiești necreate și, implicit, a harului necreat, izvorât din aceste energii (specifică Ortodoxiei), face posibilă existența cunoașterii nemijlocite, cea mai înaltă formă de cunoaștere a lui Dumnezeu, așa cum arată patriarhul Calist († 1363) – contemporan al Sfântului Grigorie Palama;
- Manifestarea unei *rețineri rău-voitoare, de dispreț*, față de operele catehetice de mare valoare din spațiul ortodox, de unde și necitarea lor. Caracterul de obiectivitate lipsește. Oare din neștiință?!

*****

Am vorbit în această lucrare despre cateheza și misiunea de evanghelizare ale Bisericii Ortodoxe și ale celei Romano-Catolice, ca preocupări fundamentale pastorale ale acestora față de fiii lor, creștini deja, precum și față de cei în devenire. Desigur, într-o măsură mică (sau mai mare) această pastorație va depinde și de măiestria și priceperea, nu atât științifică, ci mai ales duhovnicească – a catehetului, predicatorului sau păstorului de suflete. Dar, în esență, Duhul Domnului va schimba inimile împietrite... Iar noi, să devenim lucrători vrednici, nu leneși, în ogorul mântuirii sufletelor, ale fraților și ale noastre deodată, rugându-L pe Domnul pentru aceasta... din inimile noastre ortodoxe...

Conținutul mesajului catehezei în Biserică, nu „înafara” ei, înglobează revelator această valoare absolută: *Dumnezeu este Cel ce este*. Să ținem cond de faptul minunat că noi atârnăm în existență prin această valoare supremă și eternă a *Celui ce este*.

Bibliografie

Izvoare:

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Tipărită cu îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2008.
2. *Carte de rugăciuni*, Doxologia, Iași, 2010.
3. „Constituțiile Apostolice”, VIII, (Cap. XXXII, Migne. Patr. Gr., tom. 1, col. 1132A), în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
4. Augustin, Fericitul, *De catechizandis rudibus*, Polirom, Iași, 2002.
5. Augustin, Fericitul, *De Magistro/Despre Învățător*, (ediție bilingvă, trad., introd., note și comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Eugen Munteanu), Institutul European, Iași, 1995.
6. Chiril al Ierusalimului, Sfântul, *Catehez e*, E.I.B.M.B.O.R., București.
7. Clement al Romei, Sfântul, „Scrisoarea I”, 21, 8, în Vasilios Skiadas, *Educarea-învățarea. Recrearea copilului*, Egumenița, Galați, 2014.
8. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Protrepticul*, în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Editura Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
9. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Scrieri, Partea întâia* (Părinți și scriitori bisericești), (traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
10. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Stromate*, (traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
11. Diadoh al Foticeii, Sfântul, „Cuvânt ascetic”, cap. 41-42, în *Filocalia*, (traducere din grecește de Pr. Dumitru Stăniloae, vol. 1), Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană” – S.A., Sibiu, 1947, pp. 383-398.
12. Grégoire de Nyssa, *Contemplation sur La vie de Moise*, Sources Chrétiennes – (introduction et traduction de Jean Daniélou), Cerf, Paris, 1941.
13. Grigorie al Nyssei, Sfântul, *Marele cuvânt catehetic și Despre nevoiță*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

14. Grigorie de Nyssa, Sfântul, *Scrieri, partea întâia*, (traducere de Pr. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
15. Ignatie al Antiohiei, Sfântul, „Epistola către tralieni II și III”, în John Chryssavgis, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Sophia, București, 2015.
16. Ioan Gură de Aur, Sfântul, „Despre slava deșartă și despre creșterea copiilor”, în Irineu Episcop de Ekaterinburg și Irbit, *Educația religioasă, învățături pentru copii și tineri*, Sophia, București, 2007.
17. Ioan Gură de Aur, Sfântul, „Despre slava deșartă și despre creșterea copiilor”, în Ieromonah Ioan Iaroslav, *Cum să ne mântuim? După învățătura Sfinților Părinți*, Mănăstirea Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil – Petru Vodă, Scara, București, 2005.
18. Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Cateheze baptismale*, (traducere din limba greacă veche de Pr. Marcel Hanceș), ediția digitală Apologeticum, 2006.
19. Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Cateheze maritale – omilii la căsătorie*, (traducere din limba greacă veche de Pr. Marcel Hanceș), Oastea Domnului, Sibiu, 2004.
20. *Liturghierul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2014.
21. Marcu Pustnicul, Sfântul Cuvios, *Scrieri*, Egumenița, Galați, 2008.
22. *Mineiul pe Noiembrie*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
23. Niceta de remesiana, „Despre folosul cântării de psalmi”, în <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrieri/>; data accesării: 09. 04. 2019.
24. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Cateheze*, Scrieri II, (studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2003.
25. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Discursuri teologice și etice*, Scrieri I, (traducere românească de Diac. Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
26. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Imne, Epistole și Capitole*, Scrieri III, (studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
27. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mari*, Cartea a II-a, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, cu un studiu introductiv de Julien Leroy, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim, Editura Doxologia, Iași, 2018.
28. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mici*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim, Editura Doxologia, Iași, 2018.

29. Teodor Studitul, Sfântul, *Cuvântări duhovnicești*, text reprodus după ediția Alba Iulia 1994, Editura Apologeticum (text digital), 2004.
30. Théodore Studite – *Pétites Catéchèses*, traduction d’Anne Marie Mohr, Introduction par Marie Hélène Congourdeau, col. “Les Peres dans la foi”, Paris, 1993.
31. Theodore the Studite, Saint, on the Holy Icons, traduction by Roth Catharine, St. Vladimir’s Seminary Press, Athens Printing Company, New York, 1981.
32. Viețile Sfinților pe Noiembrie, ediție îngrijită de Ioanichie Bălan, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.

Dicționare

33. Bailly, Anatole, *Dictionnaire grec-français*, Édition Hachette, Paris, 1950.
34. Braniște, Ene; Braniște, Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Diecezană, Caransebeș, 2001.
35. *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, Éditure Beauchesne, Paris, 1990.
36. Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin român*, București, Editura Humanitas, 2003.
37. Rus, Remus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, București, Editura Lidia, 2003.
38. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Edited by F.L. Cross, Oxford University Press, London, 1997.

Cărți și manuale

39. Adler, Gilbert; Vogeleisen, Gerard, *Un siècle de catéchèse en France (1893-1980)*, Editura Beauchesne, Paris, 1981.
40. Agneza Ilinca, *Educația religioasă*, Sapienția, Iași, 2018.
41. Alberich, Emilio; Derroite, Henri; Vallabara, Jérôme, *Les fondamentaux de la catéchèse*, Lumen Vitae, Bruxelles, 2006.
42. Alfeyev, Ilarion, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, Editura Sophia, București, 2010.

43. Anania, Valeriu, *Pro Memoria, Acțiunea catolicismului în România interbelică*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1992.
44. Antim Ivireanul, *Didahii*, Minerva, București, 1983.
45. Antonescu, G. Gheorghe, *Pedagogie generală*, Institutul Pedagogic Român, București, 1930.
46. Avdeev, Dmitri, *Nervozitatea, cauze, manifestări, remedii duhovnicești*, Sophia, București, 2014.
47. Baștovoi, Savatie, *Ortodoxia pentru postmoderniști*, (ediția a III-a), Cathisma, București, 2010.
48. Băbuș, Emanoil, *Bizanțul, istorie și spiritualitate*, Sophia, București, 2003.
49. Băncilă, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura Anastasia, București, 1996.
50. Bănescu, Nicolae, *Chipuri și scene din Bizanț*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1927.
51. Bănescu, Nicolae, *Istoria Imperiului Bizantin, (610-1081 d. Hs.)*, vol. II, Anastasia, București, 2003.
52. Beck, Hans Georg, „Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich”, în Ioan Rămureanu, Milan Șesan, Teodor Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, E.I.B.M.B.O.R., București, 1987.
53. Beldiman, Nicușor, *Repere ale educației religios-morale în literatura omiletică și catehetică românească din secolul al XX-lea*, Universității din București, București, 2017.
54. Benga, Cristina, *Idealul educațional în pedagogia creștină – Clement din Alexandria, Sfântul Ioan Gură de Aur, Fericitul Augustin*, Editura Sophia, București, 2009.
55. Bolocan, Carmen Maria, *Catehetica și didactica religiei*, Sfântul Mina, Iași, 2005.
56. Boroianu, Dumitru, *Dreptul Bisericesc*, (vol. I), Dacia, Iași, 1899.
57. Botezan, Florin, *Sfânta Liturghie, cateheza desăvârșită*, (ediția a doua), Reîntregirea, Alba Iulia, 2016.
58. Braniște, Ene, *Liturgică specială*, (ediția a IV-a), Lumea Credinței, București, 2005.
59. Breck, John, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, (traducere de Monica E. Herghelegiu), E.I.B.M.B.O.R., București, 1999.
60. Bulacu, Mihail, *Studii de Catehetică*, Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
61. Călugăr, Dumitru, *Catehetica*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1976.

62. Călugăr, Dumitru, *Preocupări catehetice*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1944.
63. Cerghit, Ioan, *Metode de învățământ*, (ediția a VI-a), Polirom, Iași, 2006.
64. Chimpan, Noémi-Emese, *Politica statală religioasă și Biserica Romano-Catolică din Transilvania (1867-1900)*, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2011.
65. Chryssavgis, John, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Sophia, București, 2015.
66. *Codul de Drept Canonic*, Textul oficial și traducerea în limba română, Editura Sapientia, Iași, 2004.
67. Colomb, Joseph, *Le Service de L'Évangile*, (Manuel catéchétique, Tomul I), Desclée, Paris, 1968.
68. Colomb, Joseph, *Le Service de L'Évangile*, Manuel catéchétique, Tomul al II-lea, Edition Desclée, Paris, 1968.
69. Coman, Constantin, *Erminia Duhului*, Bizantină, București, 2002.
70. Coman, Ioan G., *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 2000.
71. Compte, Robert, *Formation chrétienne des adultes*, Editura Desclée de Brouwer, Paris, 1986.
72. Comșa, Gheorghe, *Istoria predicii la români*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1921.
73. Constituția din 1923, Tit. II, art. 5, în „Monitorul Oficial”, nr. 282, 29 martie 1923, în Emil Dumea, *Biserica și statul. Perspective istorice creștine*, Iași, 2003, p. 173.
74. Cristescu, Grigore, *Predică și cateheză*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1929.
75. Cuciureanu, Monica; Velea, Simona, *Educația moral religioasă în sistemul de educație din România*, Didactică și Pedagogică, București, 2012.
76. Cucuș, Constantin, *Catehizarea și educația religioasă. Abordare comparativă*, în *Cultură și Religie*, coordonator Lucreția Vasilescu, Editura Universității din București, 2009.
77. Cucuș, Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, (ediția a doua), Polirom, Iași, 2009, p. 71.
78. Cucuș, Constantin, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Polirom, Iași, 2000.
79. Curtaz, Paolo, *Catehetica*, Editura Presa Bună, Iași, 1993.

80. Dagron, Gilbert, *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, Tome IV, Desclée, Paris, 1993.
81. Danielou, Jean, *La Catéchèse aux premiers siècles*, Institutul Superior de Pastorație Catehetică, Paris, 1968.
82. Danion, Vasile; Maricaru, Marian, *Ne vorbesc părinți athoniți - Ne vorbește părintele Dionisie de la Colciu*, Editura Bunavestire, Galați, 2003.
83. Dieceza Roamo-Catolică de Iași, *Cartea Sinodală – Biserica, noul popor al lui Dumnezeu este trimisă în misiune la oamenii de astăzi*, Editura Sapiientia, Iași, 2005.
84. Diehl, Charles, *Figuri Bizantine*, vol. I, trad. Ileana Zara, București, 1969.
85. Dincă, Arhim. Atanasie, *Sfântul Teodor Studitul-Viața, activitatea și operele sale*, Tipografia Carpați, București, 1940.
86. *Directoriu General Pentru Cateheză*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001.
87. Dragnea, Constantin, *Slujirea preotului în școală*, Teză de doctorat, București, 2006.
88. Dumea, Emil, *Biserica și Statul în Europa*, Perspective istorice și creștine, Editura Sapiientia, Iași, 2014.
89. Dumea, Emil, *Biserica și statul. Perspective istorice creștine*, Iași, 2003.
90. Dumea, Emil, *Catolicismul în Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Sapiientia, Iași, 2003.
91. Dumea, Emil, *Cultură și religie în dialog*, Iași, 2010.
92. Dumea, Emil, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Sapiientia, Iași, 2005.
93. Dumea, Emil, *Biserica Romano Catolică din România*, aspecte istorice, Iași, 2005, format digital.
94. Dvornik, Francisc, *Les slaves, Byzance et Rome*, (L'Institut d'Études slaves), Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris, 1926.
95. Eeckhout, L'Abbe Van, *Méthodologie Catéchétique*, Editura Apostolat Liturgique – Abbaye de Saint-André, Bruges 3, 1957.
96. Enășoae, Iosif, *De la kerygmă la cateheza sistematică*, Sapiientia, Iași, 2007.
97. Floca, Ioan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, ediția a III-a, îngrijită de Sorin Joantă, Lumina Tipo S.R.L., Sibiu, 2005.
98. Floroiaia, Mihai, *Rolul metodei didactice în învățământul religios*, Alfa, Piatra Neamț, 2004.

99. Giurescu, C.C., Giurescu, D.C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până azi*, București, 1975.
100. Gordon, Vasile, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Sophia, București, 2004.
101. Grigorie de Nissa, Sfântul, „Cuvântarea Catehetică”, (Prolog n. 1), în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
102. Grozovski, Viktor, *Pravoslavnoe vospitanie malcikov prehodnogo vozrasta – soveti sveaşcennika*, Sankt Petersburg, 2008 și *Deti i roditeli. Prehodnii vozrast* (antologie de texte), Moscova, 2010, (traducere în limba română de Gheorghîță Ciocoi) cu titlul *Cum să ne purtăm cu fiul adolescent*, Editura de Suflet, București, 2016.
103. Harnack, Thodosius, „Katechetik”, Erlanghen, 1882, în Dumitru Călugăr, *Catehetica*, Renașterea, Cluj Napoca, 2005.
104. Hausherr, Irene, „Vie de Syméon le Nouveau Théologien”, în *Orientalia Christiana*, Roma, 1928, p. 61, în John Chryssavgis, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Editura Sophia, București, 2015.
105. *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, (transcrierea și traducerea fragmentelor de acad. Gheorghe Mihăilă), Editura Eparhiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2009.
106. Ioan din Kronștadt, Sfântul, *Liturghia – cerul pe pământ*, (ediția a II-a, traducere de Boris Buzilă), Deisis, Sibiu, 2002.
107. Ionescu, Marin C., *Inima e cârmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.
108. Irineu, episcop de Ecaterinburg și Irbițk, *Mamă, ai grijă!*, (traducere din limba greacă de Diac. Drd. Nicușor Morlova), Bunavestire, Bacău, 2002.
109. Jurcă, Eugen, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești*, Marineasa, Timișoara, 2006.
110. Kant, Immanuel, în Marin C. Ionescu, *Inima e cârmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.
111. Kogoulis, Ioannis, *Îmbisericirea elevilor*, (trad. de PS. Mihail Filimon), Deisis, Sibiu, 2012.
112. Kokkinou, Maria, *Criza familiei*, (traducere din limba greacă de pr. Șerban Tica), Sophia, București, 2011.

113. Koulomzin, Sophie, *Biserica și copiii noștri*, (traducere din limba engleză de Doina Rogoti), Sophia, București, 2010.
114. Kraiopoulos, Simeon, *Părinți și copii*, (volumul al II-lea, Despre educația copiilor), Bizantină, București, 2005.
115. Krivoșein, Vasile, *În lumina lui Hristos*, (traducere de pr. Conf. Dr. Vasile Leb și Ierom. Gheorghe Iordan), E.I.B.M.B.O.R., București, 1997.
116. Lungoci, Sorin, *Hristos împărtășit copiilor*, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2018.
117. Mamalakis, Philip, *Principii ortodoxe de creștere a copiilor*, (traducere din limba engleză de Diana Stănciulescu) Sophia, București, 2017.
118. Marcu Pustnicul, Sfântul Cuvios, *Scrieri*, Editura Egumenița, Galați, 2008.
119. Marin, Abbé Jean, *Saint Theodore*, Librairie Victor Lecoffre, Paris, 1906.
120. Mavrichi, Ionuț, „Erezia mesaliană și combaterea acesteia de către Diadoh al Foticeei și Marcu Ascetul”, www.nistea.com/eseuri/ionut_mavrichi/erezia-mesaliana-si-combaterea-ei-de-catre-diadoh-al-foticeei-si-marcu-ascetul.htm; accesată la 14 Februarie 2019.
121. Mehedinți-Soveja, Simion, *Altă creștere -Școala Muncii*, Editura Axion, Craiova, 2006.
122. Metallinos, Gheorghios, *Parohia – Hristos în mijlocul nostru*, (trad. de Ioan I. Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2004.
123. Micle, Arhim. Veniamin, *Inițieri Catehetice*, Editura Sfintei Mănăstiri Bistrița din Eparhia Râmnicului, 1993.
124. Morariu, Iuliu Marius, *Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului, paradigme educaționale în pastorația contemporană*, „Semănătorul Tismana”, 2012.
125. Naclad, Constantin, *Educația religioasă în cadrul slujirii preoțești*, Trinitas, Iași, 2007.
126. Necula, Constantin, *Duc in altum – ieșiți în larg. O introducere în catehetică*, Andreiana, Sibiu, 2011.
127. Necula, Constantin, *Pe cine incomodează ora de religie*, Editura Agnos, Sibiu, 2015.
128. Opriș, Monica, *Religie, morală, educație. Perspective teologice și pedagogice*, Basilica, București, 2011.

129. Pal, Vincențiu, (editor), *Metodica predării religiei la îndemâna dascălilor*, ARCB, București, 2007.
130. *Patericul egiptean*, Reîntregirea, Alba Iulia în 1990.
131. Plămădeală, Antonie, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
132. Păcurariu, Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Arhidiecezana, Sibiu, 1987.
133. Popescu, Teodor M., *Biserica și cultura (Primii didascoli creștini)*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1996.
134. Rose, Ieromonah Serafim, Nilus, S.A., *Sfântul Serafim de Sarov – povățuiri duhovnicești*, (trad. Paul Bălan), Axioma, București, 2014.
135. Sachelarie, Ieromonah Nicodim, *Pravila bisericească*, Valea Plopului, prahova, 1999.
136. Săvescu, Napoleon, *Noi nu suntem urmașii Romei*, Intact, București, 2002.
137. Siluan Athonitul, Cuviosul, *Între iadul deznădejzii și iadul smereniei*, (traducere de Ioan Ica și Diac. Ioan I. Ica jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
138. Stefanelli, Juvenal, *Catechetica*, Societatea Tipografică Bucovineană, Cernăuți, 1904.
139. Stithatul, Nichita, *Viața Sfântului Simeon Noul Teolog*, traducere românească de Ilie Iliescu, Ed. Herald, București, 2003.
140. Șebu, Sebastian; Opreș, Monica; Opreș, Dorin, *Metodica predării Religiei*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
141. Teșu, Ioan, *Vocația desăvârșirii*, Sf. Mina, Iași, 2018.
142. Tia, Teofil, *Noțiuni generale de psihologie pastorală*, (ediție digitală), Alba Iulia, 2004-2005.
143. Țuțea, Petre, *321 de vorbe memorabile*, Ed. Humanitas, București, 1993.
144. Vătămanu, Cătălin, *Educația la poporul ales*, Doxologia, 2011.
145. *Viețile Sfinților pe Noiembrie*, (ediție îngrijită de Ioanichie Bălan), Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.
146. White, Elizabeth, *Cum îndrumăm copilul în viața duhovnicească*, (ediția a doua, traducere din limba engleză de Luminița-Irina Niculescu), Sophia, București, 2012.

147. Zetea, Simona Ștefana, *Cateheza parohială-premisă a construirii unei comunități vii*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2004.

Studii, reviste, articole, cursuri

148. Abrudan, Mircea-Gheorghe; Dângă, Alexandra-Ioana, „Youcat în limba română. Studiu lingvistic și abordare teologică ortodoxă”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2017, pp. 393-415.
149. Andreicuț, Mitropolitul Andrei, „Familia, copiii și tinerii, educarea lor și viitorul omenirii”, *Ortodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 11-19.
150. Balcă, Nicolae, „Importanța catehetică a Sfintei Liturghii”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI, 1-2, (1958), pp. 206-216.
151. Benga, Daniel, *Ethosul creștinismului antic*, Curs master, București, 2016.
152. Bleiziffer, William Alexandru, „Școala Catolică – studiu juridico-canonic”, în *Școlile Greco-Catolice ale Blajului - 250 de ani de credință și cultura*, Acta Blasiensa III, Buna Vestire, Bacău, 2004, p. 145-164.
153. Bolocan, Carmen-Maria, „Principii didactice în opere Sfântului Clement Alexandrinul”, *Teologie și Viață - XCIII*, 5-8, Anul XIX, 2009, pp. 130-142.
154. Borgovan, Vasile Gr., „Istoria pedagogiei”, (Din istoria mai veche a școalelor la Români. Iacob Stamati și organizarea școalelor), București, 1915-1916, în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
155. Buta, Gelu Mircea, „Revenirea orei de religie în școli”, în *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, (editori Vasile Stanciu și Cristian Sonea), Presa Universitară Clujeană, 2017, p. 165-171.
156. Capan, Radu și Oana, *Cateheza pe vârste: obiective, metode și mijloace. Pentru un curs de catehză cu preoții*, în <http://www.cateheza.ro/biblioteca/cateheza-pe-varste-obiective-metode-si-mijloace/>; data accesării: 2 Mai 2019.
157. Chifăr, Nicolae, „Combaterea iconoclasmului reflectată”, <https://www.scribd.com/document/397438260/Curs-12-Teodor-Studitul>; data accesării: 12 Ianuarie 2018.

158. Chiril, Patriarhul Bulgariei, *Katolicescata propaganda sred Bălgarite prez vtorata polovina na XIXvek*, vol. I, Sophia, 1962, p. 409, în Valeriu Anania, *Pro Memoria, Acțiunea catolicismului în România interbelică*, EIBMBOR., București, 1992.
159. Ciubotea, Daniel Patriarhul, „Cooperarea dintre profesorii de Religie și clerul bisericesc în programe educaționale comune”, *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 4, (2013), pp. 267-272.
160. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Protrepiticul*, în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Editura Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
161. Congregația Pentru Educația Catolică, *Dimensiunea religioasă a educației în școala catolică. Orientări pentru reflecție și revizuire*, în Dieceza Romano-Catolică de Iași, *Cartea Sinodală*, Promulгатă la 8 decembrie 2005 de Petru Gherghel, Episcop de Iași, Editura Sapiientia, Iași, 2005, pp. 221-272.
162. Coresciuc, Roger, „Cateheza contemporană: rolul alegerii în demersul epistemologic”, *Teologie și viață*, XXV, 9-12, (2015), pp. 86-103.
163. Coresciuc, Roger, „Despre o filozofie a indiferenței religioase. Trecerea de la comunism la post-modernism: o provocare la adresa catehezei”, Vasile Gordon și Sorin Lungoci (coordonatori), *Predicatori și cateheți români, mărturisitori în timpul regimului comunist*, (Simpozionul profesorilor universitari de catehetică și omiletică din România, 29-31 octombrie 2017 Timișoara), Pro Universitaria, București, 2017, pp. 208-222.
164. Corugă, Matei, „Sfântul Teodor Studitul în literatura românească veche”, *Studii Teologice*, (XXIV), 9-10, București, (1972), pp. 725-733.
165. Crețu, Vasile, „Criza educației religioase în învățământul românesc de astăzi. Cauze, provocări și perspective”, în Lucian Dindirică (ed.), *Paradigma creștină a unei Europe unite*, Universitaria, Craiova, 2017, pp. 144-177.
166. Crețu, Vasile, „Pentru o cateheză a timpurilor noastre”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, V, 2004-2005, Universității din București, București, 2005, pp. 451-468.
167. Crețu, Vasile, „Prezența icoanelor în școlile publice românești. Aspecte ale unei controversă”, în Virgil Mândăcanu, Ioan Scheau și Dorin Opriș, *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele*, Eikon, Alba Iulia, 2012, pp. 300-312.

168. Crețu, Vasile, *Cateheza în perioada patristică*, curs pentru studenți, București, 2016.
169. Damaschin, Sf. Ioan, „Dialectica”, 67, în Pr. Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
170. Demoor, Jean.; Jonckheere, Tobie, „Știința educației”, în Pr. Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
171. Dumea, Emil, „Teologie și învățământ catolic în Moldova”, Aurel Percă (editor), *Ca toți să fie una. Studii și articole în onoarea PS. Petru Gherghel cu ocazia aniversării a 20 de ani de episcopat și 70 de ani de viață*, Sapienția, Iași 2010, pp. 325-364.
172. EN, 20, în Dumea, Emil, *Biserica și statul. Perspective istorice și creștine*, Sapienția, Iași, 2014.
173. Galeriu, Constantin, „Mărturisirea dreptei credințe prin Sfânta Liturghie”, *Ortodoxia*, XXXIII, 1, (1981), p. 35-44.
174. Galeriu, Constantin, „Ora de religie în trecut și astăzi”, *Altarul Banatului*, 4-6/1995, pp. 350-354.
175. Gherghel, Petru, Aurel Percă, „Profilul spiritual și moral al profesorului de religie”, *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 11-18.
176. Gordon, Vasile, „Evaluarea predării religiei în școală. Rezultate, probleme, perspective”, *Theologia Orthodoxa*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, XLVIII, Cluj Napoca, 2003, pp. 369-386.
177. Gordon, Vasile, „Mărturisitori laici, sprijinitori ai catehezei ortodoxe în perioada comunismului”, în Vasile Gordon și Sorin Lungoci (coordonatori), *Predicatori și cateheți români, mărturisitori în timpul regimului comunist*, (Simpozionul profesorilor universitari de catehetică și omiletică din România, 29-31 octombrie 2017, Timișoara), Pro Universitaria, București, 2017, pp. 9-32.
178. Gordon, Vasile, „Un mare catehet al Ortodoxiei, prea puțin cunoscut: Sfântul Teodor Studitul (759-826)”, *Glasul Bisericii*, LXIII, 9-12, (2004), pp. 282-293.
179. Gordon, Vasile; Dragnea, Constantin, *Conlucrarea dintre profesor și preot pentru reușita orei de religie*, text integrativ al cursului de Catehetică/Omiletică pentru anul al II-lea master „Pastorație și viață liturgică”, București, 2010.

- 180.** Got, Miorița, „Promovarea educației libere în țările din centrul și din estul Europei”, în Miorița Got, *Educația pentru religie și pentru cultura diversității*, ErcPress, București, 2010, pp. 199-201.
- 181.** Hașdeu, B.P., „Luca Stroici, părintele filologiei latino-române”, București, 1864, în Emil Dumea, *Cărți și reviste catolice în Moldova*, Editura Sapienția, Iași, 2002.
- 182.** Ică jr., Ioan I., „Iconologia Bizantină între politica imperială și sfințenie monahală”, în Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul” - Alba Iulia, *Sfântul Teodor Studitul «Iisus Hristos-prototip al icoanei Sale»*, Deisis, Sibiu, 1994, pp. 14-42.
- 183.** Istodor, Gheorghe, „Religia în școală și societate. Provocări contemporane”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 237-255.
- 184.** Joița, Ciprian, „Cateheza Sfântului Simeon Noul Teolog – apogeu al tradiției catehetice duhovnicești ortodoxe”, *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca*, XVII, 2013-2014, Renașterea, Cluj Napoca, 2015, pp. 359-378.
- 185.** Lemeni, Adrian, „Miza educației religioase în școlile publice”, *Ortodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 42-54.
- 186.** Lemeni, Adrian, „Rolul părinților și al școlii în educația religioasă a copiilor. Repere ale teologiei Sfântului Ioan Gură de Aur actualizate în contextul european”, în Adrian Lemeni (editor), *Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur, actualizate în relația Biserică – Familie – Școală din contextul european*, Basilica, București, 2015, pp. 111-125.
- 187.** Leroy, Julien, „Études sur Les Grandes Catéchèses de s. Théodore Studite”, în Sfântul Teodor Studitul, *Catehezele mari*, Cartea a II-a, (cu un studiu introductiv de Julien Leroy, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim), Doxologia, Iași, 2018, pp. 289-321.
- 188.** Lupu, Ștefan, „Școli și instituții de învățământ promovate de Biserica Catolică în moldova”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapienția, Iași, 2016, pp. 9-33.
- 189.** Lupu, Ștefan, „Cateheza în Biserică și religia în școală”, *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 52-62.

- 190.** Magdalena, Maica, în Philip Mamalakis, *Principii ortodoxe de creștere a copiilor*, Sophia, București, 2017.
- 191.** Martin, Ioan, „Importanța orei de religie”, în Miorița Got, *Educația pentru religie și pentru cultura diversității*, ErcPress, București, 2010, pp. 206-212.
- 192.** Miclea, Ioan, „Principii de pedagogie creștină”, în Agneza Ilinca, *Educația religioasă*, Sapienția, Iași, 2018.
- 193.** Mircea, Adrian, „Educația moral-religioasă în România”, în *Apostolat educațional*, Basilica, București, 2010, pp. 51-58.
- 194.** Neamțu, Mihail, „Reforma învățământului teologic” (II), *Dilema veche*, nr. 41, 2004.
- 195.** Nedelcu, Marius, *Lumina*, (ediție digitală), ziarullumina.ro/patriarhul-calist-despre-raiul-interior-al-omului-123639.html, accesată la 06. 05. 2019.
- 196.** Pătrașcu, Eduard, „Biblia în Dieceza de Iași”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapienția, Iași, 2016, pp. 243-264.
- 197.** Perera, Antonio, „Școala catolică”, în *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 126-132.
- 198.** Pestalozzi, Johann, în Marin C. Ionescu, *Inima e cârmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.
- 199.** Pius al XI-lea, Enc. *Quadragesimo anno*, 15 mai 1931: AAS 23 (1931), p. 225-226, în Emil Dumea, *Biserica și statul. Perspective istorice și creștine*, Sapienția, Iași, 2014.
- 200.** Pohier, J.-M., „Psihologie și Teologie”, în Teofil Tia, *Noțiuni generale de psihologie pastorală*, (ediție digitală), Alba Iulia, 2004-2005.
- 201.** Popescu, Mihail-Gabriel, „Catehezele Sfântului Simion Noul Teolog”, *Studii Teologice*, 1-2, (1974), pp. 35-43.
- 202.** Popescu, Teodor M., „Părinții creștini ca educatori (Sfântul Apostol Pavel, Clement Alexandrinul și Sfântul Ioan Gură de Aur despre pedagogia creștină)”, *Glasul Bisericii*, VIII, 1-2, (1949), pp. 85-96.
- 203.** Pruteanu, Petru, *Curs de patrologie și teologie postpatristică (sec. IX-XIV)*, Zăbriceni, 2003.

- 204.** Riba, Ion, *Identitatea și misiunea profesorului catolic în documentele Magisteriului Bisericii de la Conciliul Vatican II până în zilele noastre*, rezumat Teză de Doctorat, București, 2010, p. 4, <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010Iunie/Riba%20Ion%20%20Identitatea%20si%20>.
- 205.** Roca, Mihai, „Forme ale catehezei în Dieceza de Iași în secolele al XIX-lea și al XX-lea”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapientia, Iași, 2016, pp. 171-195.
- 206.** Stăniloae, Dumitru, „Pentru învățământul religios în școli”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 164-173.
- 207.** Streza, Nicolae, „Aspectul dogmatic al cultului Icoanei la Sfântul Teodor Studitul”, *Studii Teologice*, XXIX, 3-4, București, (1977), pp. 298-307.
- 208.** Șanta, Gheorghe, „Educația religioasă și valoarea sa integrativă”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 279-289.
- 209.** Timiș, Vasile, „Statutul educației religioase în contextul integrării europene”, *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeș-Bolyai*, Cluj Napoca, 2002, pp. 295-309.
- 210.** Toader, Ioan, „Catehizarea copiilor, adolescenților și adulților”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, VI, 2005-2006, Universității din București, București, 2006, pp. 260-267.
- 211.** Toma, Marian, „Factorii educației ca premise pentru dezvoltarea valorilor religioase”, *Teologie și viață*, XXVI, nr. 5-8, Iași, 2016, pp. 126-133.
- 212.** Țârdea, Alexie, *Romano catolicii in spatele propriilor declaratii. Aspecte care demonstrează cine sunt ei cu adevărat*, în revista Ekklesia, ediție digitală, 14 ianuarie, 2008, <http://laurentiudumitru.ro/blog/2008/01/14/romano-catolicii-in-spatele-propriilor-declaratii>; data accesării: 3 Martie 2019.
- 213.** Universidad Pontificia de Salamanca – Institutio Superior de Pastoral, „La Iglesia y los jóvenes a las puertas del siglo XXI”, Estella (Navarra), Verbo Divino, 2002, în Emilio Alberich; Henri Derroitte; Jérôme Vallabaraj, *Les fondamentaux de la catéchèse*, Lumen Vitae, Bruxelles, 2006.

- 214.** Vasilache, Vasile, – **Predicatorul Sfintei Patriarhii (1940-1944)**, <http://www.crestinortodox.ro/sfinti/sfantul-teodor-studitul-127022.html>; data accesării: 12 ianuarie 2018.
- 215.** Vasile cel Mare, Sf., „Omiliile la Psalmul I”, în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
- 216.** Vasile cel Mare, Sfântul, „Omilie la Psalmul I”, PG 29, în Ioannis Kogoulis, *Îmbisericirea elevilor*, (trad. de PS. Mihail Filimon), Deisis, Sibiu, 2012.
- 217.** Vrućinić, Radomir, „Relația dintre cateheza liturgică și societatea contemporană. O analiză teologico-istorică”, *Ortodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 22-34.

Surse digitale (web)

- 218.** Cf. Benedict al XVI-lea, Exortația apostolică postsinodală *Verbum Domini* (30 septembrie 2010), 86-87: AAS 102 (2010), 757-760, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 12 Aprilie 2016.
- 219.** Cf. *Propositio* 9, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 164; data accesării: 2 Aprilie 2016.
- 220.** Constituția dogmatică despre revelația divină *Dei Verbum*, 21-22, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 7 Aprilie 2016.
- 221.** Emil Dumea, *Învățămintul și educația catolică în documentele oficiale ale Bisericii Catolice*, 23 oct 2008, <http://emildumea.ro/carti.html>; data accesării: 2 Martie 2018.
- G. Bosco, *Epistolario*, ElleDiCi, Torino 1959, 4, pag. 204., <http://www.e-communio.ro/stire/1184-sfantul-ioan-bosco-1815-1888-fondatorul-familiei-saleziene>; data accesării: 4 Mai 2019.
- 222.** <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrieri/>; data accesării: 09. 04. 2019.
- 223.** <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrieri/>; data accesării: 09. 04. 2019.
- 224.** <http://anale-seriateologie.ro/upload/numar/23.pdf>; data accesării: 3 Mai 2019.

225. <http://basilica.ro/ora-de-religie-lumina-pentru-o-viata-binecuvantata/>;; data accesării: 11 Aprilie 2019.
226. <http://biserica-ieud.ro/acasa>; data accesării: 9 Ianuarie 2018.
227. <http://www.episcopiamm.ro/index.php/institute-religioase/item/612-congregatia-surorilor-lauretane>, data accesării: 8 mai 2019.
228. <http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/volumesBAPublies.pdf>; data accesării: 02.04.2019.
229. <http://librariasapientia.ro/youcat-romana-catehismul-bisericii-catolice-pentru-tineri.html>, data accesării: 11 Martie 2019.
230. <http://lumea.catholica.ro/2007/11/scolile-catolice-sub-reflector/>; data accesării: 5 Martie 2019.
231. <http://oglandanet.ro/niceta-de-remesiana-un-episcop-din-dacia-cu-inima-romana/>; data accesării: 09. 04. 2019.
232. <http://parohianicolaebalcescu.ro/organizatii/scout/>, data accesării: 23 Aprilie 2017.
- <http://parohiasfanton.ro/event/gradinita-sf-anton/>; data accesării: 12 Martie 2019.
- <http://www.lasalle.ro/Documente%20diverse/PDI.pdf>; data accesării: 5 Februarie 2019.
233. <http://sfintisisfinte.blogspot.com/2011/11/catehismenatul-in-secolul-al-ii-lea.html>; data accesării: 11. 12. 2016.
234. http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html; data accesării: 4 Februarie 2018.
235. http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html, punctul (numărul) 164; data accesării: 1 Aprilie 2016.
236. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html; data accesării: 15 Februarie 2017.
237. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html; data accesării: 21 Aprilie 2016.
238. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/speeches/1991/march/documents/hf_jp-ii_spe_19910316_pont-cons-non-credenti.html; data accesării: 16 Februarie 2017.

239. http://w2.vatican.va/content/paul-vi/es/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html; data accesării: 17 Februarie 2017.
240. <http://www.actiuneacatolica.ro/>, data accesării: 21 Aprilie 2019.
241. http://www.augustinus.it/latino/catechesi_cristiana/index.htm; data accesării: 04.04.2019.
242. http://www.augustinus.it/latino/catechesi_cristiana/index.htm; data accesării: 04.04.2019.
243. <http://www.catholicamd.ro/index.php?pag=1>; data accesării: 10 Iulie 2016.
244. http://www.donbosco.ro/index.php?sectiune=Despre_noi&db=Intrebari_frecvente, data accesării: 10 Martie 2019.
245. <http://www.e-communio.ro/stire7304-sfantul-niceta-al-remesianei>; data accesării: 09. 04. 2019.
246. <http://www.episcopiatulcii.ro/cultural.html>; data accesării: 21 mai 2019.
247. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20060644>, data accesării: 29 Martie 2019.
248. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=201208110>, data accesării: 23 Aprilie 2019.
249. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=201208114>; data accesării: 17 Martie 2018.
250. <http://www.magazinortodox.ro/cuviosul-cosma-athonitul-apostol-in-zair>; data accesării: 3 Martie 2017.
251. <http://www.magisteriu.ro/ad-gentes-1965/>, data accesării: 3 Octombrie 2017.
252. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 1; data accesării: 5 Septembrie 2016.
253. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 27; data accesării: 12 Ianuarie 2017.
254. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 4; data accesării: 9 Ianuarie 2017.
255. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 46; data accesării: 12 Ianuarie 2017.
256. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 55; data accesării: 5 Februarie 2017.

257. <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 20 Aprilie 2016.
258. <http://www.magisteriu.ro/gravissimum-educationis-1965/>; data accesării: 18 Februarie 2017.
259. <http://www.parohiabutea.ro/surorim.php>; data accesării: 6 Noiembrie 2016.
260. <http://www.parohiahorlesti.ro/album.php?id=20150712primaimpartasanie>; data accesării: 11 Iunie 2017.
261. <http://www.parohiaisusbunulpastor.ro/organizatii/actiunea-catolica/>, data accesării: 22 Aprilie 2019.
262. <http://www.parohiaiugani.ro/gradinita.php>; data accesării: 10 Martie 2019.
263. http://www.pastoratie.ro/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=81&Itemid=83, data accesării: 11 Martie 2019.
264. http://www.pastoratie.ro/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=81&Itemid=83&limitstart=75, data accesării: 22 Aprilie 2019.
265. <http://www.pfib.ro/ac.php>, data accesării: 11 Martie 2019.
- <http://www.profamilia.ro/cateheza.asp?parohiala=1>; data accesării: 18 Martie 2018.
- <http://www.parohiaiugani.ro/parohia.php>; data accesării: 5 Noiembrie 2016.
266. <http://www.rador.ro/2015/09/15/documentar-invataturile-lui-neagoie-basarab-catre-fiul-sau-theodosie-plagiate-pentru-tarul-ivan-cel-groaznic/>; data accesării: 9 Mai 2019.
267. <http://www.reginapacis.ro/index.php/parohia-57/consiliul-director>; data accesării: 12 Iulie 2017.
268. <http://www.rostonline.ro/2016/09/sinaxar-romanesc-sfintul-voievod-neagoie-basarab/>; data accesării 5 Mai 2019.
269. <http://www.scritub.com/sociologie/psihologie/Cateva-contributii-la-dezvolta81587.php>; data accesării: 21.01. 2019.
270. <http://www.sfantacrucebacau.ro/anunturi/>; data accesării: 5 Iunie 2016.
271. <http://www.sfantacrucebacau.ro/scout/>, data accesării: 22 Aprilie 2017.
272. <http://www.sfantatreime-cluj.ro/?q=multimedia/bulletins&page=2>; data accesării: 2 Aprilie 2016.
273. http://www.sfantonpascani.cnet.ro/prog_liturgic.htm; data accesării: 12 Noiembrie 2016.

274. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_11041971_dircatgen_fr.html; data accesării: 19 Februarie 2017.
275. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccclergy/documents/rc_con_catheduc_doc_17041998_directory-for-catechesis_fr.html; data accesării: 20 Februarie 2019.
276. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_p_c_family_doc_20080415_catechesis-mexico2009_fr.html; data accesării: 2 August 2015.
277. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/index_fr.htm; data accesării: 3 octombrie 2017.
278. <https://analeteologie-iasi.ro/arh/2005/25.pdf>; data accesării: 2 Mai 2019.
279. <https://dexonline.ro/definitie/exortatie>; data accesării: 28.03. 2019.
280. <https://fsp.uvt.ro/conf-univ-dr-eugen-jurca/>; data accesării: 9 Mai 2019.
281. https://teologiesiviata.ro/sites/default/files/rss/2018/12/12_coresciuc_-_cateheza_sau_cunoastere.pdf; data accesării: 3 Mai 2019.
282. <https://www.biblica.com/bible/?osis=ntlr:Acts%205%3A12-42>; data accesării: 24 Aprilie.2019.
283. <https://www.bisericacatolica.org/dictionar-catolic>; data accesării: 12 Ianuarie 2018.
284. <https://www.crestinortodox.ro/forum/showthread.php?t=17756>, accesată la data de 20.03.2019.
285. <https://www.didactic.ro/revista-cadrelor-didactice/cadrul-err-in-realizarea-lec-iilor>; data accesării: 29. 03. 2019.
286. <https://www.scribd.com/doc/137990130/Metoda-RAI-Metoda-de-Evaluare>; data accesării: 21.03. 2019.
287. Ioan Chirilă, „Reperle fundamentale ale misiunii în Vechiul Testament” <https://kirioan.ro/2019/05/20/reperle-fundamentale-ale-misiunii-in-vechiul-testament/>; data accesării: 20 Mai 2019.
288. <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/regionale/transilvania/catehismul-romanesc-tiparit-de-diaconul-coresi-la-brasov-115134.html>, data accesării: 22. Aprilie 2019.

- 289.** Ioan Paul al II-lea, Exortăția apostolică post-sinodală *Pastores dabo vobis* (25 martie 1992), 26: AAS 84 (1992), p. 698, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 164; data accesării: 4 Aprilie 2016.
- 290.** Vasile Rojneac, *Sfântul Niceta de Remesiana. Viața și activitatea* (teză de doctorat), Cluj, 2016.
- 291.** www.cuvantul-liber.ro/news/104482/61/Sfantul-Ierarh-Niceta-de-Remesiana-apostolul-dacoromanilor; data accesării: 09.04.2019.
- 292.** www.hristosimpărtășitcopiilor.com; data accesării: 1 Mai 2019.
- 293.** www.vatican.va; data accesării: 15 Martie 2018.